

Aprendre anglès a l'escola des dels tres anys

Inmaculada Piquer Viver
CEIP Sant Cristòfol (Begues)
Laboratori de Fonètica Aplicada

Resum

L'avançament en la introducció de l'anglès a l'Educació Infantil respon a una forta demanda social no exempta de dificultats i riscos de fracàs. Malgrat tot, aquest article ens demostra que és possible aconseguir bons resultats a les escoles sense caure en propostes complicades ni en despeses extraordinàries.

PARAULES CLAU: ensenyament d'anglès, llengües estrangeres, educació infantil, ensenyament precoç

Abstract

English Language Teaching to very young learners is the answer to a very strong social pressure which isn't free of difficulties and failure risk. However, this article shows us that it is possible to achieve successful results from schools without having to fall into complicate and dear proposals.

KEYWORDS: english, second language, child teaching, very young learners

Resumen

Avanzar la introducción del inglés al parvulario es un objetivo que responde a una fuerte demanda social que no queda libre de dificultades ni de riesgos de fracaso. A pesar de todo, este artículo nos demuestra que, desde las escuelas, es posible conseguir buenos resultados sin caer en propuestas complicadas ni gastos extraordinarios.

PALABRAS CLAVE: enseñanza de inglés, lenguas extranjeras, educación infantil, enseñanza precoz

Introducció

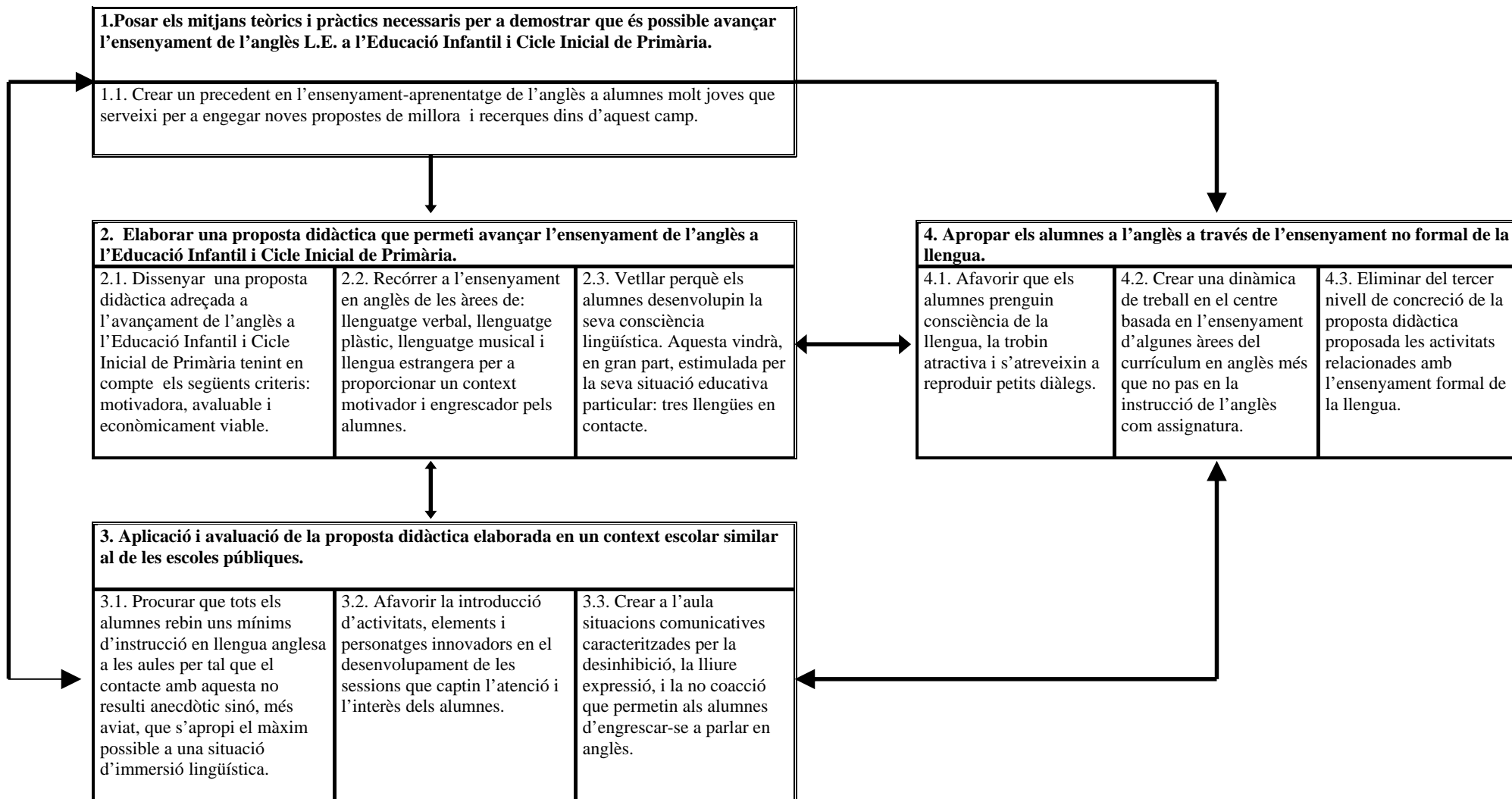
L'objectiu principal que promou l'ensenyament de l'anglès a les escoles d'Educació Infantil i Primària del país és el de sensibilitzar els alumnes de forma progressiva envers la llengua i la cultura anglo-saxones. La bona qualitat del primer contacte amb la llengua garantirà en els alumnes un apropament progressiu que repercutirà de forma positiva en els seus aprenentatges futurs. És per aquest motiu que cada vegada són més els centres que decideixen posar en pràctica projectes adreçats a avançar la introducció de l'anglès a l'Educació Infantil.

Malgrat l'optimisme i la il·lusió amb les que moltes escoles acullen aquesta iniciativa, no sempre resulta factible desenvolupar els projectes amb tota la seva magnitud. En massa ocasions existeixen diferents factors que dificulten el procés d'avançament en la introducció de l'anglès al parvulari. Alguns d'aquests factors són: les pressions socials; les limitacions econòmiques que es tradueixen en una manca significativa de recursos humans, espacials i materials a les escoles; un fons insuficient de mitjans adreçats a la formació de professionals especialitzats en l'ensenyament de la LE a l'Educació Infantil; una oferta limitada de propostes funcionals i rigoroses que puguin garantir resultats satisfactoris a les aules.

L'objectiu d'aquest article¹ és el de mostrar les diferents etapes que s'han seguit en el disseny d'una proposta adreçada a avançar la introducció de l'anglès a l'Educació Infantil.

La proposta que es presenta a continuació es caracteritza per: ésser econòmicament viable, oferir uns resultats de qualitat i possibilitar la seva aplicació a qualsevol escola pública del país amb les modificacions pertinents.

¹ Aquest treball s'inscriu en el projecte de recerca finançat pel Ministerio de Ciencia y Tecnología *Fonética Aplicada a la Educación* (num. de referència: BSO2002-03479).

Organigrama dels objectius generals i específics de la recerca

Garantir l'assoliment dels objectius mostrats a l'organigrama anterior implica partir d'unes premisses metodològiques clares i ben definides que serviran per a guiar tot el procés de disseny, aplicació i avaluació de la proposta didàctica.

La natura de la iniciativa que es preveu portar a terme: avançar la introducció de l'anglès al parvulari, exigeix una metodologia diversificada que es dibuixa des d'un triple vessant: en primer lloc, la metodologia pròpia de la recerca teòrica, en segon lloc, una investigació curricular; en tercer lloc, una investigació empírica que, donada la natura de la recerca, s'adequa a les premisses que marca la investigació-acció. Aquesta opció metodològica s'ha considerat la més apropiada pel pilotatge i avaluació de l'acció didàctica.

Els tres vessants metodològics de la recerca, doncs, són:

1. Investigació teòrica. Es realitza a partir de la revisió acurada i intensa de la bibliografia relacionada amb el tema objecte d'estudi.
2. Investigació curricular. Es desenvolupa des d'una doble vessant. D'una banda, es tracta de fer una revisió intensa i minuciosa de les disposicions legals en curs amb la finalitat de definir una nova proposta curricular. Una activitat molt significativa i laboriosa ja que implica l'elaboració i el disseny d'una proposta curricular ara inexistent. Aquesta tasca en qüestió exigeix fer una revisió acurada dels documents de curs oficial i d'ús generalitzat, així com també els de curs institucional i d'ús intern: el Projecte Curricular de Centre, el Projecte Lingüístic i les Programacions d'aula. D'altra banda, cal dissenyar la proposta didàctica que es preveu portar a terme tot fent un bon ús de dots com ara la creativitat i la inventiva.
3. Investigació empírica: Investigació-acció. Es tracta, d'un procés planificat d'acció, observació, reflexió i avaluació, de caràcter cíclic, conduït i negociat pels agents implicats, amb el propòsit d'intervenir en la seva pràctica educativa per a millorar-la.

Cohen i Manion (1990) proposen un procés d'investigació-acció integrat per vuit etapes ben diferenciades:

1. Comprendre, identificar, formular i avaluar un problema percebut com a crític en una situació d'ensenyament-aprenentatge.
2. Consensuar el disseny de l'acció didàctica a realitzar en el centre.
3. Fer una revisió acurada de la bibliografia referent a l'ensenyament de llengües estrangeres a alumnes molt joves.
4. Redefinir el problema inicial i formular els objectius generals i específics de la proposta que es preveu dissenyar.
5. Seleccionar de forma acurada els procediments a seguir en l'aplicació de la proposta didàctica.
6. Triar els instruments de recollida de dades que es faran servir.

7. Un cop elaborada la proposta didàctica, es procedeix a la seva aplicació.

8. Interpretació de les dades i discussió dels resultats.

Un cop assolides les primeres etapes del procés, les adreçades a la documentació i disseny de la proposta didàctica, arriba el moment de pensar en els procediments que es seguiran per a la seva aplicació i les fonts de recollida de dades que s'empraran per a fer-ne l'avaluació posterior. L'ús de fonts de recollida de dades permet al professional docent disposar d'una informació que, un cop triangulada, li facilitarà l'avaluació i posterior revisió de la proposta dissenyada.

Hi ha maneres d'observar el procés d'adquisició de la llengua estrangera que segueix l'infant (Pedrós, 1994):

- Observant la forma que té l'infant de moure's en situacions de comunicació i fent-ne el recull per escrit corresponent.
- Prenent nota dels comentaris dels pares respecte de les moltíssimes transferències que el nen fa a casa.
- A través de la implementació d'un full d'observacions diàries.
- Mitjançant l'enregistrament en vídeo d'algunes de les sessions.

Concretant el procés de recollida d'informació sobre el procés d'adquisició de la llengua estrangera que manifesta l'alumne escau fer una breu descripció d'alguns instruments de recollida de dades. El primer d'ells és de caire subjectiu i els altres dos objectiu.

- El diari: És el document que serveix de testimoni puntual de les experiències i observacions recollides durant el procés d'aplicació de la proposta. Aquest document ha de recollir el seguiment de l'acció, les incidències que han tingut lloc i la valoració personal que reflexa les sensacions i preocupacions de la persona.
- Els qüestionaris. Aquest instrument permet captar informació de les famílies pel que respecta al funcionament de l'aplicació pràctica de la proposta. La vàlua d'aquesta informació és indiscutible, sobretot si tenim en compte que les respostes recollides en els qüestionaris es fonamenten en l'experiència pràctica que tenen les famílies de l'aprenentatge de l'anglès que fan els seus fills a l'escola.
- Enregistraments en vídeo. Aquest instrument permet obtenir informació objectiva sobre els resultats de l'acció.

L'ensenyament de llengües estrangeres a l'educació infantil

L'aprenentatge d'una segona o tercera llengua quan l'aprenent encara és molt jove forma part d'un procés educatiu de socialització que, en l'actualitat, pot ésser considerat com fonamental dins d'un programa modern d'educació multi i intercultural.

Aquest fet pot comportar algunes dificultats ja que, a comunitats com Catalunya on dues llengües comparteixen l'oficialitat lingüística, la introducció de les llengües estrangeres topa amb un fort inconvenient: el prejudici que comporta, a un elevat nombre de gent, considerar que la introducció d'una tercera llengua quan els aprenents encara són molt joves perjudicarà l'adquisició i la consolidació de les dues primeres (Siguan, 1992).

Experiències i investigacions demostren que l'escola plurilingüe no entorpeix l'aprenentatge de les dues llengües oficials de la comunitat sinó que l'afavoreix (Coste & Hébrad, 1991; Baetens-Beardsmores & Anselmi, 1991; Tosi, 1991). Els aprenents multilingües es beneficien, a l'hora de desenvolupar les seves capacitats lingüístiques i cognitives, del seu elevat potencial com experts aprenents de llengües.

Per tal de garantir uns resultats òptims en el procés d'ensenyament-aprenentatge d'una o més llengües estrangeres dins el marc educatiu europeu, els estaments amb competències en aquesta àrea han elaborat l'anomenat "Llibre Blanc" de la Comissió Europea. Es tracta d'una guia adreçada a promoure l'aprenentatge de llengües estrangeres a totes les edats tot emfatitzant noves idees així com la seva pràctica més adequada (Council for Cultural Co-operation Education, 2001).

Tanmateix, en el context escolar, cal que la introducció de la nova llengua es realitzi tot tenint en compte una sèrie de requisits que un bon programa d'iniciació primerenca a l'aprenentatge d'una llengua estrangera ha de complir (Guillén y Alario, 2002):

1. Plantejar l'aprenentatge de la llengua des de la comunicació tot diferenciant dos nivells: desenvolupament de la competència comunicativa de l'alumne i adquisició de les habilitats lingüístiques escaients a la llengua estrangera.
2. Mantenir el desenvolupament d'ambdues o més llengües.
3. Cal que el professorat en conjunt, i les famílies dels alumnes arribin a l'acord d'implementar una idea comú.
4. El disseny d'un bon programa mai no es pot fer al marge del currículum.

El currículum d'Educació Infantil prioritza els materials de literatura que adquireixen un valor multifuncional en tant que promouen l'aprenentatge de la llengua, entre d'altres, en els següents vessants:

- Faciliten la introducció d'aspectes relacionats amb l'aprenentatge de la llengua oral (pronunciació, entonació...etc.).
- Promouen el desenvolupament de les competències comunicativa i de comprensió alhora que el de les subcompetències: lingüística o gramatical; textual i discursiva; referencial; situacional i relacional; i estratègica.
- Faciliten l'aparició d'aspectes folklòrics propis de la cultura de la llengua objecte d'aprenentatge dins de la programació de l'àrea de llengües estrangeres.

La literatura no és l'únic factor destacable del currículum d'Educació Infantil. L'espai físic en el que es desenvolupen les sessions de llengua anglesa gaudeix també d'un gran protagonisme. La classe d'anglès és un context social de referència en el que interactuen tots els elements que el configuren: referents visuals, espais de comunicació, consignes verbals i no verbals, drets i deures del docent i l'alumnat...És a dir, és el context en el que tenen lloc els denominats "formats d'atenció i acció conjunta" (Bruner, 1984).

Aquests formats tenen l'apariència externa de joc i promouen la creació de rutines i esquemes de comprensió i estructuració de l'activitat que permeten a l'alumnat de fer previsions sobre allò que passarà i, en conseqüència, els hi possibilita l'adaptació i reestructuració de la seva reacció. Aquesta pràctica progressiva dels formats d'atenció i acció conjunta entre els agents participants en el procés d'ensenyament-aprenentatge permet als alumnes assolir un cert grau de competència comunicativa en anglès a mesura que avancen en l'aprenentatge de la llengua. Això significa ésser sensibles a la realització d'adequacions terminològiques i estructurals a les situacions comunicatives concretes.

Context de la recerca

La proposta dissenyada per a promoure l'avançament en la introducció de l'anglès al parvulari es va aplicar i va ésser avaluada amb posterioritat al CEIP Sant Cristòfor de Begues durant el curs acadèmic 2002-2003.

Es tracta d'una escola petita, d'una sola línia, que des de fa sis cursos ha anat creixent ininterrompudament. L'alumnat de l'escola es pot considerar, en conjunt, poc conflictiu, malgrat resulti habitual trobar alumnes amb alguns problemes d'hàbits. En els darrers anys, s'ha apreciat un augment progressiu en el nombre d'alumnes que desconeixen la llengua vehicular, el català, i en ocasions també la L1, el castellà.

L'equip de professionals del centre comparteix la idea que l'escola ha d'oferir recursos com ara: l'organització del parvulari per racons, l'avançament en la introducció de l'anglès des del primer curs de l'Educació Infantil, l'organització de grups i d'activitats d'aprenentatge per tallers, una oferta àmplia i actualitzada de recursos informàtics a l'abast de tots els alumnes, tota mena de suports materials i humans que puguin ajudar als alumnes més desfavorits pel que fa a l'adquisició d'aprenentatges, etc., ja que es considera necessària l'ampliació de l'oferta de formació des de l'escola.

Els pares han mostrat un gran interès perquè a l'escola s'avanci la introducció de l'anglès ja que ho consideren fonamental per a l'educació dels seus fills/es. La valoració

molt positiva de l'avançament de la llengua anglesa a 2n de Primària durant els cursos 1999-2000 i 2000-2001 feta pel claustre va ésser un dels factors decisius a l'hora de votar a favor de la introducció de l'anglès al parvulari. La iniciativa pionera d'introduir l'anglès al 2n curs de C.I. es va desenvolupar en el centre en el marc de la modalitat del Projecte Orator que promou l'avançament de la llengua anglesa al C.I. de Primària.

L'èxit del programa ha fet que la iniciativa s'hagi mantingut des d'ençà i que els professionals del centre, fent ressò de les insistents demandes realitzades pels pares i mares dels alumnes, hagin valorat de forma positiva la possibilitat d'iniciar la introducció de l'anglès al parvulari (Català, 2001).

De hecho, la participación de las familias y de los municipios está suponiendo en muchos colegios una apuesta clara por la potenciación de las lenguas extranjeras y se están rentabilizando muchos recursos humanos y materiales que sería imposible movilizar sólo desde el esfuerzo de los equipos educativos y mucho menos desde los especialistas de LE (Pérez & Roig, 2004:96).

Consideracions prèvies

És molt recomanable que la proposta dissenyada pel centre asseguri els següents aspectes per tal de garantir la qualitat de l'avançament: assegurar la seva continuïtat, atendre a uns principis de temporització coherents, vetllar per un tractament conjunt de les llengües segons el Projecte lingüístic i l'avaluació interna de l'àrea de llengua, desenvolupar el currículum de l'àrea en el marc del projecte curricular i vetllar per la formació del professorat.

Garantia de continuïtat de la proposta presentada

El fet que l'aprenentatge de la llengua estrangera es distribueixi al llarg d'un període major (Educació Infantil i Primària) permetrà d'efectuar una millor distribució i dosificació de les diverses etapes de l'aprenentatge, així com també de programar un ensenyament de més alt nivell en els graus superiors de l'ensenyament. Tanmateix, per tal que aquesta millora qualitativa al llarg de les diferents etapes educatives es faci palès en el coneixement lingüístic dels alumnes ha d'existir garantia de continuïtat. Qualsevol iniciativa per a avançar la introducció de la LE ha de comptar amb el suport de tot el claustre de professors, l'aprovació del consell escolar i el compromís de tothom per tal de garantir que aquell avançament tindrà continuïtat al llarg del temps.

Malhauradament, amb més freqüència del que seria desitjable, els centres docents topen amb els inconvenients que suposen: el canvi constant de plantilla degut a l'assignació de vacants; el poc suport econòmic, material i humà que facilita el Departament; la manca de temps i formació per a programar les classes de LE.

Aquests inconvenients es converteixen en iniciatives que queden truncades en algun moment del procés educatiu tot convertint-se en propostes aïllades que, malgrat la repercussió positiva que tenen en els alumnes, no tenen major transcendència en el futur.

Temporització

Existeix acord unànime pel que fa a la convicció de que l'eficàcia de l'aprenentatge assolit pels alumnes augmenta quan els alumnes són sotmesos a un nombre considerable d'hores d'exposició a la llengua meta (Nussbaum, 1999). És a dir, quan els aprenents reben un input quantitativament important (Muñoz i Nussbaum, 1997).

Malgrat la importància que tenen factors com ara la garantia de continuïtat de la proposta engegada i l'atenció a uns principis de temporització coherents, no s'han de deixar de banda d'altres que, si es tenen en compte a l'hora d'iniciar una acció adreçada a l'avançament en la introducció de l'anglès al parvulari, poden garantir l'èxit de qualsevol proposta. Aquests factors serien: el tractament conjunt de les llengües segons el Projecte lingüístic i l'avaluació interna de l'àrea de llengua, el desenvolupament del currículum de l'àrea en el marc del projecte curricular i la professionalitat del professorat.

Tractament conjunt de les llengües segons el Projecte lingüístic i l'avaluació interna de l'àrea de llengua

El domini de dues llengües estrangeres a més de la/es pròpia/es es converteix en un dret, o més aviat una obligació, dels ciutadans de la nova Europa. Garantir un ensenyament de llengües integrat que, a més d'afavorir un tractament conjunt de les llengües, promogui la comunicació en diferents llengües a la classe ha de ser l'objectiu principal del projecte lingüístic del centre.

En un centre com ara el CEIP Sant Cristòfor resulta relativament fàcil garantir un tractament conjunt de les dues llengües d'ús habitual: el català i el castellà. El repte apareix quan escau encabir una estrangera que els alumnes desconeixen i que difícilment faran servir fora del context escolar. Davant d'aquesta situació, la mestra es veu forçada a buscar oportunitats per a interactuar amb els infants tot fent servir la modalitat d'ensenyament del llenguatge oral pel bastiment; això significa seguir de forma aproximada la següent estratègia general (Navalón, 1996):

1. Parar atenció a les intencions i produccions dels infants.
2. Acollir i valorar les seves produccions.
3. Comprovar que s'ha comprès bé el significat de la producció.
4. Incloure cada producció de l'alumne en la següent producció del professor .
5. Animar l'alumne a que vagi ampliant ell mateix el significat de les seves pròpies produccions.
6. Continuar aquestes interaccions de forma progressiva en un procés continu de construcció i negociació conjunta de l'ús del llenguatge.

Desenvolupament curricular de l'àrea en el marc del projecte curricular

Una programació d'activitats de llengua estrangera dissenyada a través del seu ús com a llengua vehicular d'una altra matèria del currículum o de continguts transversals ofereix moltes garanties d'èxit (Caballero & Masats, 1999). Tanmateix, una programació d'aquestes característiques no pot realitzar-se a les palpentes, cal recollir les prescripcions bàsiques establertes per la llei i contemplar-les en el disseny de la proposta.

- a) Vetllar perquè els continguts de la llengua estrangera estiguin contextualitzats en l'experiència dels alumnes.
- b) Promoure el principi d'atenció individualitzada.
- c) Assegurar la relació amb altres àrees del currículum.

Un cop contemplades les prescripcions legals arriba el moment de posicionar-se per un programa determinat. L'oferta de programes adreçats a l'ensenyament de llengües estrangeres a aprenents molt joves és àmplia, depenent de la modalitat d'aplicació a la que s'opti tindrem (Caballero & Masats, 1999):

1. Programes formats per unitats didàctiques que tinguessin l'objectiu d'emprar la LE per introduir, reforçar o ampliar continguts propis d'altres àrees del currículum o eixos transversals, amb un enfocament globalitzador de l'aprenentatge.
2. Els programes de LE inclourien una part sencera d'una o més àrees del currículum.

El programa d'ensenyament de llengües estrangeres basat en el format respon a un exemple de la modalitat 1 i el disseny de programa per tasques i per projectes al de la modalitat 2..

Programa d'ensenyament de llengües estrangeres basat en el format

El *format* és una estructura d'acció coneguda i compartida entre l'adult i l'alumne on la intencionalitat és reconeguda per tots dos interlocutors i en la qual les intencions de l'adult són sempre reconegudes per l'alumne, i on, gràcies a les rutines prèviament establertes, els alumnes tenen la possibilitat de mantenir interaccions significatives i eficaces amb els seus interlocutors (Bruner, 1984). Existeixen dos tipus de *format*: els *formats* amb contingut narratiu i els *formats* sense contingut narratiu. Les històries inventades partint dels contes o les experiències dels alumnes responen al primer tipus de *format*, les rutines o accions repetitives responen al segon tipus de *format*.

Els principis psicolingüístics que fonamenten el *format* són (Arzamendi, Etxeberria, Lindsay, Garagorri y Azpillaga, 1996):

- L'aprenentatge d'una llengua es basa, fonamentalment en el seu ús. Naturalment perquè aquest fenomen es produeixi ha d'haver experiències compartides entre els parlants. (Taeschner, Nias, Plooi, Etxeberria & Arzamendi, 1992).
- Les intencions són personals.
- Les intencions han de generar l'ús de la llengua que s'està aprenent.
- Les situacions d'adquisició de la llengua ofereixen la possibilitat de compartir experiències en la LE.

Algunes de les exigències que té un programa d'aquestes característiques és que requereix del professor certa habilitat en l'ús de les estratègies de comunicació inclosa la no verbal. També suposa que tingui la capacitat de desenvolupar un clima adequat a l'aula, això implica crear situacions motivadores per a l'aprenentatge. A canvi, el *format*

garanteix obligar als infants a parlar des del començament ja que es produeix la repetició contextualitzada i divertida d'estructures lingüístiques.

Disseny de programes per tasques i per projectes

Un treball per tasques i projectes permet de treballar tòpics o temes de distintes àrees utilitzant l'anglès com a vehicle. Un projecte o una tasca és una unitat de treball a l'aula que implica als alumnes en la comprensió, manipulació, producció i interacció en la llengua estrangera, mentre que la seva atenció es centra, prioritàriament, en el significat més que no pas en la forma. Aquests programes conceben la comunicació com un seguit d'activitats que faciliten l'aprenentatge de les convencions comunicatives (Kramersch, 1984; Candlin, 1990; Zanon, 1990; Estaire & Zanon, 1990).

Zanon (1990) i Estaire & Zanon (1990), estableixen els estadis d'elaboració d'un programa per tasques o per projectes:

- Elecció dels motius pels quals es vol realitzar la tasca.
- Selecció del tema a treballar.
- Concreció dels objectius i continguts d'aprenentatge.
- Demanda d'implicació directa dels alumnes.
- Determinació del projecte o projectes finals.
- Previsió d'activitats i tasques facilitadores en l'execució del/s projecte/s final/s.
- Avaluació tant de l'aprenentatge realitzat pels alumnes com de la qualitat del disseny d'instrucció aplicat.

Les activitats que integren un treball per tasques i projectes seran efectives en la mesura en que resultin familiars alhora que relativament complexes respecte del fons de coneixements previs dels alumnes. El seu objectiu serà el de desenvolupar en ells la seva capacitat per a interpretar, produir i negociar significats.

Formació del professor d'anglès d'educació infantil i cicle inicial de Primària

A més d'una formació especialitzada en l'ensenyament infantil, de dominar la LE, de tenir una visió de conjunt sobre les característiques fonamentals de l'organització i l'estructura del discurs i sobre el funcionament de la llengua, de conèixer la metodologia per a l'ensenyament de llengües, de ser conscient de l'esforç i treball que suposa donar continuïtat a un projecte d'avançament de la introducció de la LE, etc., l'especialista d'anglès en aquest període educatiu ha de poder observar, registrar i analitzar les interaccions verbals i no verbals que es produeixen a la classe, és a dir, el seu propi comportament i el dels seus alumnes.

La comunicación humana, en su conjunto, es un proceso social y permanente que integra múltiples modos de comportamiento: la palabra, el gesto, la mirada, el contacto, la proximidad, el olor, etc. (Cantero & de Arriba, 1997:64).

Cerquem, en definitiva, el mestre d'anglès al parvulari que, per sobre de ser un parlant mínimament competent en llengua anglesa, és un comunicador dinàmic i segur, així com també una persona capaç d'endinsar-se amb tota comoditat en el món de l'infant tot portant-lo al seu terreny per tal d'aconseguir el seu objectiu principal: que l'alumne

sigui capaç de comunicar-se en anglès amb tota comoditat i naturalitat dintre i fora de l'aula.

La primera condición, sine qua non, para comunicarnos eficazmente con otras personas es establecer un buen contacto, sintonizar con el interlocutor, establecer una visión del mundo compartida, negociada, que, aunque sea parcial, nos permita referirnos a las mismas realidades y usar las mismas palabras de un modo significativo (Cantero & de Arriba, 1997:72).

Partint d'aquesta premissa, una proposta de qualitat adreçada a l'avançament de l'anglès a l'Educació Infantil té moltes garanties de resultar exitosa en qualsevol context educatiu. Tanmateix, cal afegir que sempre es recomana una revisió, adequació i ampliació (si escau) de les activitats ofertades en funció de les necessitats i característiques del centre, el professor i l'alumnat.

Disposicions curriculars i proposta

L'elaboració d'una proposta curricular adreçada a la introducció de l'anglès a l'Educació Infantil és una tasca laboriosa que requereix d'una recerca acurada en el camp de les disposicions curriculars vigents, així com també d'un exercici creatiu ben fonamentat en l'experiència professional. Es tracta, al cap i a la fi, de dissenyar un document inexistent tenint en compte els següents factors:

1. Les exigències establertes en el "Disseny Curricular Base" pel que fa a l'assoliment de certs objectius al finalitzar una etapa educativa. Parar atenció a les prescripcions curriculars exposades en el "Currículum d'Educació Infantil", en el "Currículum d'Educació Primària" i en el document "La llengua estrangera al cicle inicial. Aspectes organitzatius i didàctics".
2. Introduir l'ensenyament de l'anglès a l'Educació Infantil sota una perspectiva comunicativa i significativa pels alumnes. Essent, en el cas que ens ocupa, les àrees de plàstica i música les seleccionades.
3. Els objectius i continguts de les àrees de llenguatge verbal i llengües estrangeres.
4. El Projecte Curricular de Centre del C.E.I.P. Sant Cristòfor.

Tal com es desprèn de les afirmacions recollides en el segon i tercer factors citats anteriorment, s'ha incidit en les àrees de llenguatges verbal, musical, plàstic i llengües estrangeres per la seva idoneïtat pel projecte que es proposa. El treball de recerca, creativitat i imaginació realitzat en el camp de les disposicions curriculars dóna com a resultat un document d'ús funcional, artífex ineludible del procés d'elaboració de les programacions d'aula.

Llenguatge verbal

Les eines més valuoses per a afavorir la comunicació en anglès al parvulari són totes aquelles fórmules que formen part del rebost didàctic de l'Educació Infantil: les cançons, els contes, les fórmules de salutació i acomiadament, els jocs de tradició popular, els poemes d'estructura repetitiva, la dramatització d'històries, les danses, les rutines pròpies de la jornada escolar (passar llista, mirar el temps...etc.).

L'ús combinat a l'aula de tots aquests recursos, així com l'aprofitament de la desinhibició i l'espontaneïtat comunicativa natural de l'infant d'entre 3 i 6 anys d'edat, fa possible que el procés d'ensenyament i aprenentatge de l'anglès al parvulari es desenvolupi de forma natural tot donant com a fruit un discurs espontani i ple de significat.

Llenguatge musical

Aquesta disciplina garanteix la transmissió de coneixements culturals i el desenvolupament de la sensibilitat artística. D'altra banda, també cal destacar la seva funció comunicativa, plaentera i activadora de la memòria de l'infant.

Llenguatge plàstic

Nova forma d'expressió tant funcional com plaentera que permet a l'alumne de conèixer i apropar-se al món que l'envolta i als altres. L'aprofitament d'aquesta, o d'altres àrees del currículum, per a introduir una llengua estrangera al parvulari resulta una estratègia molt interessant.

Àrea de llengües estrangeres (Educació Primària)

Les rutines pròpies de la vida escolar, l'explicació de narracions, dramatització d'històries o reproducció de cançons són un bon exemple d'activitats que facilitaran l'aprenentatge de la llengua estrangera a l'Educació Infantil.

La instrucció d'un nou sistema fonològic diferent al propi, la modularitat de la veu, l'adequació postural i actitudinal al tipus de missatge que s'emet, la gesticulació facial i corporal i d'altres recursos ajudaran a l'alumne en el procés d'interpretació del missatge i en el d'elaboració d'un de propi.

Proposta didàctica

El fet que el currículum d'Educació Infantil es caracteritzi per ésser flexible i per estar adequat a les necessitat dels nouvinguts, resulta ideal per a encabir un nou element innovador com és la introducció de la llengua estrangera.

La distribució temporal i horària és un dels factors que s'ha de concretar de forma acurada des d'un principi, ja que serà l'horari establert qui ens permetrà d'elaborar el tercer nivell de concreció amb realisme i coherència. La confecció d'aquest horari s'ha de realitzar tenint en compte les necessitats del centre, la disponibilitat horària del mestre o la mestra d'anglès però, sobretot, tenint en compte la necessitat de proporcionar als alumnes una formació en llengua anglesa freqüent.

L'experiència i el sentit comú ens diuen que han de ser els grups de P-3 els més *mimats* a l'hora de confeccionar l'horari del curs. Reservar un espai diari; de curta durada; de dinàmica repetitiva i rutinària; i de gran interès pels alumnes per tractar-se d'un temps adreçat als contes, les cançons, els titelles...etc. es considera escaient per a la instrucció en llengua anglesa als alumnes de P-3.

Pel que fa als grups de P-4, P-5, s'ha pensat en una distribució horària per tallers. Aquesta distribució de l'alumnat permet treballar amb grups reduïts sense fer una despesa extraordinària ni de personal ni d'activitats d'aprenentatge ja que la mateixa programació setmanal serveix per a tots tres grups.

La quantitat d'hores de contacte amb la llengua meta, si bé és molt important, no és l'únic aspecte que cal tenir en compte. En aquesta primera etapa és indispensable que hi hagi una bona planificació en el treball de totes les llengües d'aprenentatge, un mateix tipus de metodologia, així com un cert lligam entre els temes que es treballen en altres àrees (Generalitat de Catalunya, 2004:9).

Proposta didàctica de P-3: Sessions curtes.

Aquestes sessions tenen freqüència diària i una durada de trenta minuts per sessió. Una bona opció d'ubicació de les sessions en la jornada escolar és dins de l'hora que succeeix a l'arribada del pati dels alumnes al matí.

El perquè d'aquesta elecció és degut a dos motius principals. D'una banda, ubicant les sessions d'anglès just després del pati assegurem que els alumnes estiguin receptius a activitats memorístiques ja que venen de l'esbarjo. D'altra banda, respectem les activitats prioritàries del P-3 que els alumnes han de realitzar amb el tutor o la tutora del grup, les rutines que es realitzen a primera i última hora del matí o de la tarda (salutació, posar bates, seure a la catifa, passar llista, dir el dia de la setmana, mirar el temps, parlar del cap de setmana, comentar el menú del dia, acomiadar-se...etc.).

La programació d'aquestes sessions es fa prenent la setmana com a nucli temàtic, es realitzen programacions setmanals sense tenir en compte la correspondència amb la distribució mensual. El contingut de les sessions és força flexible.

Un model de sessió seria aquell en el que el mestre o la mestra d'anglès arriba a l'aula amb un sac o un carretó ple d'elements amb els que els alumnes ja estan familiaritzats. És optatiu que el mestre o mestra acompanyi la seva arribada amb música però no s'ha d'oblidar que un acompanyament musical sempre donarà més solemnitat a la benvinguda i a l'acomiadament.

Amb l'arribada, de ben segur, haurem captat l'atenció dels alumnes que aniran demostrant el seu interès per conèixer el contingut del carretó. Escau que l'adult es mostri receptiu a les demandes dels alumnes. Per exemple, si aquests demanen que ensenyi el titella-mascota, l'adult ho haurà de fer tot responent a la demanda dels infants.

Algunes activitats fixes en qualsevol sessió haurien de ser: presentació de la mascota, aprenentatge o repàs d'alguna cançó, visionat de *flashcards* amb la finalitat de repassar vocabulari o bé d'aprendre'n de nou, explicació d'una història a través d'un conte o un *Big Book* i acomiadament mitjançant la mascota. Partint d'aquesta base, podem anar afegint o substituint alguna d'aquestes activitats per d'altres de diferents: visionat d'algun vídeo, execució d'algun ball o dansa, representació d'alguna història mitjançant titelles o Power Point, etc.

Els alumnes de P-3 manifesten gran interès envers les activitats d'aprenentatge que giren al voltant de la literatura infantil, les cançons, les danses i, en general folklore dels

infants, el món de la representació teatral, els titelles..., així és que aquests elements hauran d'ésser protagonistes indispensables de la programació. Puntualment i de forma constant, escau repetir sessions i ,fins i tot, programacions setmanals al llarg del curs.

Aquestes repeticions periòdiques facilitaran l'element de rutina que permetrà als alumnes conèixer les activitats, anticipar-se a les pretensions del professor/a i participar activament en el desenvolupament de la sessió.

La visión que el individuo tiene de la realidad, su modelo del mundo, sus patrones de conducta, no "surgen" simplemente de su interior ni se "implantan" directamente desde el exterior, sino que se construyen a lo largo de un complejo proceso de intercambio con los demás individuos: por eso comunicación y concepción de la realidad son una misma cosa (Cantero & de Arriba 1997:29).

Proposta didàctica de P-4 i P-5: Tallers en anglès.

El plantejament de les sessions en anglès amb els alumnes d'aquests cursos s'ha fet per blocs temàtics de durada variable.

Els blocs temàtics a treballar es distribueixen tot establint una sèrie de sessions de les quals la primera va adreçada a la: presentació del tema, introducció del vocabulari escaient i explicació de la consistència de tot el bloc temàtic; i les sessions restants van adreçades a la consolidació dels aprenentatges adquirits arran de la primera sessió i d'altres d'anteriors; i a la confecció d'un mural.

Una concepción de la plástica que vaya más allá de la mera actividad manipulativa, más centrada en el reconocimiento, la identificación y la creación de formas de expresión que tuvieran en cuenta el color, las formas, las texturas, la composición...resultaría más enriquecedora para aprender inglés y para el aprendizaje estético (Pérez & Roig, 2004:117).

La preparació de la primera sessió de qualsevol bloc temàtic exigeix l'esforç del docent per tal de guarnir la classe amb referents i estímuls visuals que li permetin fer la presentació del tema davant dels alumnes sense haver de recórrer a l'ús de la L1. Aquesta presentació servirà per a ubicar els alumnes en el context en el que hauran de treballar durant les properes sessions del bloc temàtic.

Un cop finalitzada la presentació oral del tema i del vocabulari corresponent, escau aprofitar la primera sessió per a iniciar els alumnes en la realització del treball plàstic que hauran de continuar fent durant les properes sessions. Aquestes, s'encetaran amb un repàs fugaç del vocabulari presentat durant la primera sessió del bloc, a continuació, es continuarà amb la tasca plàstica pròpiament dita.

Un recurs que afavoreix la comunicació en anglès a l'aula durant el desenvolupament de les sessions és el col·locar una botigueta a un racó de l'aula on poder vendre i comprar el material. En el procés d'intercanvi de material a la botiga els alumnes es comuniquen en anglès alhora que gaudeixen de l'aspecte lúdic d'aquest racó de joc simbòlic.

Al llarg del desenvolupament de les sessions es recomana l'ús de música ambiental (cançons en anglès apreses i no apreses a classe). La música permet als alumnes de treballar relaxadament alhora que també els hi facilita anar aprenent i practicant cançons pròpies del folklore infantil anglès.

Pel que fa a l'explicació d'històries, també s'ha de pensar en elles com en un recurs que, puntualment i sempre que el temps ens ho permeti, ens serveixi per a encetar, complementar o cloure alguna d'aquestes sessions.

L'adult, per la seva part, serà el responsable de garantir un entorn de treball ple d'estímuls visuals relacionats amb el tema treballat que facilitin la comunicació en anglès a l'aula (imatges representatives del nou vocabulari, elements en 3D igualment relacionats amb el tema que es treballa, mural que inspire el treball plàstic dels alumnes, pòsters i referents que ajudin a recordar el vocabulari d'ús habitual a l'aula, participació puntual a l'aula d'altres adults que també parlin en anglès...etc.). L'ús d'estímuls auditius disuasoris (música ambiental de cançons angleses) i estimulants (llengua anglesa com a eina de comunicació a la classe) que garanteixin, en la mesura del possible, una situació d'immersió lingüística a l'aula.

Recollida i anàlisi de dades

Seguint les prescripcions que marca la investigació-acció, un cop finalitzat el disseny de proposta didàctica i abans de procedir a la seva aplicació, es procedeix a seleccionar les fonts de recollida de dades que permetran de fer-ne l'anàlisi posterior. En el cas que ens ocupa, s'han considerat: el diari, el qüestionari i l'enregistrament en vídeo els instruments més idonis en el procés de recollida de dades.

El diari

El diari de classe ha estat l'instrument de recollida de dades emprat per la mestra amb la finalitat de poder dur un registre anecdòtic de les dades relacionades amb el dia a dia de l'acció a les aules.

Incidències amb els alumnes

L'alumnat, en general, ha respost de forma molt entusiasta a la proposta d'introduir l'anglès de forma lúdica i molt interactiva. Les cançons, els contes, vídeos, titelles, confecció de murals, etc. han estat elements fonamentals en el desenvolupament de les sessions que, tal i com era d'esperar, han suposat un èxit de la proposta.

Els alumnes més decidits no van trigar gaire en repetir i reproduir les cançons i expressions que la mestra feia servir per a comunicar-se amb ells. Tanmateix, alguns alumnes, sobretot els dels grups de P-4, van manifestar algunes dificultats a l'hora de comunicar-se en anglès a l'aula. Sembla ser que el plantejament de les sessions de tallers no ha estat la més encertada amb els alumnes d'aquests grups.

Valoració de l'experiència

Factors com ara: la freqüència d'instrucció en anglès, el plantejament lúdic pel que fa a la introducció de la llengua, l'ús de recursos atractius i molt motivadors pels alumnes a l'hora memoritzar i reproduir vocabulari i expressions en anglès, la possibilitat de recrear situacions comunicatives en anglès de forma natural gràcies a la participació de parets d'alumnes en el desenvolupament d'algunes sessions, etc., han fet que les sessions en anglès amb els alumnes de P-3 i els tallers amb P-5 hagin estat molt exitosos. Malgrat els resultats aconseguits en els tallers amb P-4 no hagin estat tant vistosos, s'ha

de parlar d'una clara satisfacció davant de les demostracions de perícia comunicativa en llengua anglesa manifestades pels alumnes al llarg de tot el curs.

Els qüestionaris

L'ús dels qüestionaris ha vingut motivat per l'interès de conèixer l'opinió de les famílies pel que fa a l'avançament en la introducció de l'anglès al parvulari.

Pel que fa als índex de participació cal dir que les famílies més decidides a l'hora de fer saber la seva opinió sobre l'experiència han estat les dels alumnes de P-3 amb un 80% de participació. Les de P-4 ho han fet en un 61'40% i les de P-5 només en un 28'5%. Ha estat el 57'89% del total de les famílies dels alumnes del parvulari les que han fet saber la seva opinió a través dels qüestionaris.

Entre les respostes donades n'hi ha que donen informació sobre el perfil lingüístic dels alumnes i n'hi ha que en donen sobre la valoració de l'experiència feta per les famílies. Són precisament aquestes segones les que més valor tenen a l'hora de fer la triangulació de dades. Això és degut a que reflecteixen de forma fidel l'opinió de les famílies sobre la proposta, així com també el seu coneixement del nivell lingüístic dels alumnes a partir de les múltiples transferències fetes a casa.

El uso de las escalas de actitudes ayuda al investigador a determinar la fuerza de la actitud u opinión de la persona que responde sobre diversas aseveraciones de actitudes. Asignando un código numérico a cada elemento en la escala, se puede determinar un compuesto o escala que representa la variedad de actitudes dentro del grupo estudiado. El propósito es poner a las personas que responden en la necesidad de estudiar sus actitudes y sentimientos sobre varias cuestiones (McKernan, 1996:143).

Cal destacar la gran aprovació de l'experiència manifestada pels pares dels alumnes de P-3 qui, amb un 20% de respostes molt positives envers el funcionament de la introducció de l'anglès al parvulari, són el grup de famílies consultades que amb més entusiasme han acollit aquesta proposta. En segon lloc destacarem el 12% de respostes molt satisfactòries envers l'experiència donades per les famílies del grup d'alumnes de P-5 i per últim cal fer menció del 6% donat per les famílies dels alumnes de P-4.

Aquesta gradació pel que fa a l'opinió de les famílies recollida a través dels qüestionaris està molt estretament relacionada amb les apreciacions recollides per la mestra al diari de classe. En ell es destaquen de forma molt significativa les millores aconseguides pels alumnes de P-3 pel que fa al coneixement i ús de la llengua a l'aula, l'espontaneïtat i soltura dels alumnes de P-5 a l'hora de comunicar-se en anglès durant el desenvolupament de les sessions de tallers i les limitacions i reserves que tenen per a fer-ho els de P-4.

Els enregistraments en vídeo

Els enregistraments realitzats en vídeo d'algunes sessions a les acaballes del curs mostren com els resultats obtinguts amb els alumnes de P-3 han estat els més exitosos i inesperats de tots. Exitosos perquè els tres instruments de recollida de dades emprats en aquesta recerca així ho demostren i inesperats perquè; malgrat la garantia d'èxit que des d'un principi han suposat: la distribució horària proposada per a aquests alumnes, el plantejament lúdic de les sessions i les possibilitats implícites d'aprenentatge de la

llengua que suposa la instrucció amb alumnes tant joves; tant els pares dels alumnes com la professora no podien esperar que els resultats aconseguits poguessin ser tant alentadors.

Contrastant les dades recollides a partir de l'enregistrament d'una sessió amb els alumnes de P-4, amb les obtingudes a partir del diari de camp de la mestra i dels qüestionaris passats a les famílies es pot comprovar que totes tres fonts ens porten a unes mateixes conclusions. Quelcom no ha sortit tal i com es preveia ja que els resultats demostren uns índex més baixos de coneixement i ús de l'anglès per part d'aquests alumnes respecte dels seus companys.

Desde nuestro punto de vista es fundamental desarrollar competencia lingüística previa a la introducción sistemática de AICLE (Aprendizaje Integrado de Contenidos y Lengua Extranjera), de otro modo esta opción resulta de difícil aplicación. Es necesario contar con una competencia inicial mínima que permita la suficiente fluidez y que no convierta el trabajo en algo tan alejado de las capacidades de nuestro alumnado que genere desmotivación y desinterés (Pérez y Roig, 2004:113).

És a dir, malgrat el valor que té qualsevol plantejament de proposta didàctica basada en l'AICLE, mai no s'ha d'oblidar que això implica l'existència d'una competència inicial mínima per part de l'alumnat que si no es dóna, afavoreix l'obtenció d'uns resultats molt similars als recollits en una de les sessions amb els alumnes de P-4.

Pel que fa al grup d'alumnes de P-5, cal dir que aquest enregistrament confirma el fet que els alumnes coneixen molt bé la dinàmica de la sessió, la comparteixen, en participen, la gaudeixen i s'acaben convertint en els protagonistes absoluts de totes i cadascuna de les situacions de comunicació i diàleg que es donen a l'aula. Sense cap mena de dubte, els resultats aconseguits amb els alumnes de P-5 a partir de la introducció de l'anglès a través dels tallers superen totes les expectatives que es van plantejar en un principi.

Conclusions

A la llum dels resultats obtinguts un cop dissenyada, aplicada i avaluada la proposta aplicada en el CEIP Sant Cristòfor podem dir que és possible avançar la introducció de la llengua anglesa al parvulari tot obtenint bons resultats.

Cal, en qualsevol cas, procurar afavorir que els alumnes experimenti la primera presa de contacte amb la llengua tot procurant que aquesta sigui atractiva i que els motivi a reproduir petits diàlegs espontanis i significatius. S'han d'eliminar les activitats relacionades amb l'ensenyament formal de la llengua i deixar de banda metodologies, estratègies i tècniques tradicionals per tal de donar suport a noves formes d'ensenyar i aprendre llengües estrangeres.

A continuació, amb la finalitat de fer una anàlisi acurada del grau de compliment dels objectius proposats en aquest article, es recuperaran els objectius generals exposats a l'organigrama que apareix a la introducció i es farà una descripció del seu procés d'assoliment.

1. *Posar els mitjans teòrics i pràctics necessaris per a demostrar que és possible avançar l'ensenyament de l'anglès L.E. a l'Educació Infantil.*

La valoració de l'aplicació i avaluació pertinents és molt positiva. Malgrat haver estat necessari realitzar algunes modificacions sobre la programació prevista, el funcionament de les diferents sessions i la realització de les activitats dissenyades han estat molt satisfactòries i han superat qualsevol expectativa inicial.

2. *Elaborar una proposta didàctica que permeti avançar l'ensenyament de l'anglès a l'Educació Infantil.*

A partir del treball de recerca esmentat en l'objectiu anterior, s'ha elaborat una proposta didàctica concreta. Aquesta tasca s'ha realitzat a tenor de tres factors ben diferenciats:

- Els acords presos per les administracions en matèria d'ensenyament de llengües estrangeres a l'Educació Infantil.
- Les necessitats concretes del centre.
- Les necessitats pròpies de les persones implicades en el disseny, aplicació i avaluació de la proposta didàctica proposada.

3. *Aplicació i avaluació de la proposta didàctica elaborada en un context escolar similar al de les escoles públiques.*

L'aplicació i avaluació de la proposta s'ha realitzat en una escola que, malgrat ésser pública, gaudeix d'uns privilegis que la fan extraordinària. Aquest fet fa preveure que l'aplicació d'aquesta proposta en altres escoles públiques requereixi de les revisions i adequacions pertinents.

4. *Apropar els alumnes a l'anglès a través de l'ensenyament no formal de la llengua.*

És precisament la il·lusió que demostren els infants davant d'aquesta situació el que els fa diferents dels adults ja que aquests últims, en condicions similars, es veurien ridículs i sentirien vergonya. En conseqüència, una proposta d'avançament de la introducció de l'anglès al parvulari no pot ésser una còpia simplificada de la corresponent adreçada a alumnes més grans. Més aviat, s'imposa la necessitat de crear noves propostes dissenyades sota un enfocament centrat en els alumnes d'Educació Infantil.

Así, en realidad, los seres humanos no actuamos directamente sobre el mundo sino a través de la representación que tenemos de él, del mapa que nos permite reducir la realidad a dimensiones manejables y orientarnos en ese mar de estímulos sin perder nuestra identidad: la realidad, en su totalidad, no podría ser representada, pues la capacidad humana es limitada. Sin mapa, seríamos como un barco a la deriva (Cantero & de Arriba, 1997:85).

Infants i adults s'orienten amb un mapa del món diferent. El professor d'anglès no ha d'obviar aquest fet i a de procurar l'adquació dels programes a l'alumnat.

El futur de la proposta

La proposta presentada assolirà un èxit molt més rotund si compta amb una continuïtat, de característiques molt similars a les de la proposada per a l'Educació Infantil, a l'Educació Primària.

Una proposta per a l'Educació Primària responsable de continuar la tasca feta al parvulari hauria de vetllar per garantir que els alumnes es comunicuessin a l'aula en anglès. Per a fer-ho, no s'haurien de deixar de banda cap dels següents aspectes:

- Crear situacions de necessitat de comunicar-se en anglès a l'aula.
- Promoure la creació d'espais de comunicació significatius pels alumnes.
- Recórrer a l'ús de materials reals molt propers als alumnes.
- Fer ús del joc, la música, la creativitat, l'expressió corporal, etc. per a garantir situacions de diàleg.
- Optar per alternatives a la instrucció formal i tradicional de la llengua anglesa.
- Valorar la possibilitat d'eliminar l'assignatura d'anglès a favor de l'ensenyament d'altres àrees del currículum en anglès.
- Evitar la limitació d'espais i de recursos a l'hora d'ensenyar en anglès.
- Conjugar la introducció de la lecto-escriptura en anglès amb el desenvolupament oral de la llengua que es ve realitzant des del parvulari.

Els resultats aconseguits després d'un any d'aplicació de l'acció didàctica fan pensar que la perfecció i continuïtat de la proposta presentada afavoriran la correcta adquisició de l'anglès per part dels alumnes en el futur.

Això serà possible sempre i quan els professionals del centre i les autoritats pertinents considerin la necessitat d'ampliar el ventall d'activitats pels alumnes d'Educació Primària. Els alumnes que hagin experimentat el seu primer contacte amb l'anglès a l'Educació Infantil hauran de tenir l'oportunitat de poder-se beneficiar d'aquest avantatge a l'Educació Primària. El més òptim seria que tots els alumnes poguessin tenir una sessió d'ensenyament en anglès diària i que aquesta freqüència anés en augment a mesura que passa el temps. D'aquesta manera ens apropiàrem més a una veritable situació de doble immersió lingüística.

Referències bibliogràfiques

- ARZAMENDI, J., ETXEBERRÍA, F., LINDSAY, D., GARAGORRI, X. Y AZPILLAGA, B. (1996): "Proyecto europeo para enseñar lenguas segundas o extranjeras a niños y niñas", A Moyano, A., Muñoz, A. y Pérez, P. (Eds.). *Enseñar y aprender una lengua extranjera en el segundo ciclo de la Educación Infantil*. Barcelona: Dossiers de Rosa Sensat, Ministerio de Educación y Ciencia.
- BAETENS-BEARDSMORE, H. & ANSELM, G. (1991): "Code-Switching in a heterogenous, unstable, multilingual speech community", A *Papers for the symposium on code-switching in bilingual studies: Theory, significance and perspectives*. Strasbourg. European Science Foundation.
- BRUNER, J. (1984): "Los formatos de adquisición del lenguaje", *Acción, pensamiento y lenguaje*. Madrid: Alianza.
- CABALLERO DE RODAS, B. & MASATS, D. (1999): "Les llengües estrangeres com a vehicle d'aprenentatges escolars", *Perspectiva Escolar*. 232: 19-25.
- CANDLIN, CH. (1990): "Hacia una enseñanza de lenguas basada en tareas", *Comunicación, lenguaje y educación*. 7/9: 33-54.
- CANTERO, F.J. & DE ARRIBA, J. (1997): *Psicolingüística del discurso*. Barcelona: Ediciones Octaedro.
- CATALÀ, M. (2001): *Tractament de les llengües i les TIC a l'escola*. Material inèdit elaborat per a l'obtenció d'un Pla Estratègic del Departament d'Ensenyament.
- COHEN, L. & MANION, L. (1990): *Métodos de investigación educativa*. Madrid: La Muralla.
- COSTE, D. ET HERBRARD, J. (1991): *Vers le plurilinguisme? École et politique linguistique*. Paris: Hachette.
- COUNCIL FOR CULTURAL CO-OPERATION (2001): *Common european Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ESTAIRE, S. & ZANON, J. (1990): "El diseño de unidades didàcticas mediante tareas", *Comunicación, lenguaje y educación*. 7/9: 55-90.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (2004): *La llengua estrangera al cicle inicial. Aspectes organitzatius i didàctics*. Barcelona: Servei de difusió i Publicacions. Departament d'Ensenyament.
- GUILLÉN, C. & ALARIO, C. (2002): "La introducción de las LEs en la Educación Infantil", A Vez, J.M. (Ed.). *Didáctica de la lengua extranjera en educación infantil y primaria*. Madrid: Síntesis Educación.

- KRAMSCH, C. (1984): *Interaction et discours dans la classe de langues*. Paris: Hatier-Crédif.
- MUÑOZ, C. ET NUSSBAUM, L. (1997): “Les enjeux linguistiques dans l'éducation en Espagne”, A Muñoz, C., Nussbaum, L. et Pujol, M. (Eds.). *Appropriation de langues dans une situation de contact. AILE*. 10:5-20.
- NAVALÓN, J.D. (1996): “Aprender a usar el lenguaje en la escuela infantil”, *Aula*. 46: 9-13.
- NUSSBAUM, L. (1999): “Perspectives actuals per a l'ensenyament i l'aprenentatge de llengües estrangeres a l'educació obligatòria”, *Perspectiva Escolar*. 232: 2-8.
- PEDRÓS PONS, N. (1994): *Experiències d'Innovació Educativa. Educació Infantil*. Barcelona: Departament D'Ensenyament.
- PÉREZ, P. Y ROIG, V. (2004): *Enseñar y aprender inglés en educación infantil y primaria (Vol. I)*. Barcelona: ICE-Horsori.
- SIGUÁN, M. (1992): “Tractament de les llengües a l'escola”, *Perspectiva escolar*. 162.
- TAESCHNER, T., NIAS, J., PLOOIJ, F., ETXEBERRÍA, F. & ARZAMENDI, J. (1992): *European project for teaching a second language to children between 3 and 7 years*. Unpublished.
- TOSI, A. (1991): “First, second or foreign language learning?”, in *Papers for the symposium on code-switching in bilingual studies: Theory, significance and perspectives*. Strasbourg. European Science Foundation.
- ZANON, J. (1990): “Los enfoques por tareas para la enseñanza de las lenguas extranjeras”, *Cable*. 5: 19-27.